

**Міністерство освіти і науки України
Одеська національна академія харчових технологій**

АВЕРШИН СЕРГІЙ ВОЛОДИМИРОВИЧ

УДК: 658:005.52:005.336(043.5)

**ФОРМУВАННЯ ІННОВАЦІЙНИХ КЛАСТЕРНИХ ОБ'ЄДНАНЬ
ПРІОРИТЕТНИХ ГАЛУЗЕЙ РЕГІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ**

Спеціальність 08.00.05 – розвиток продуктивних сил та регіональна економіка

АВТОРЕФЕРАТ
дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата економічних наук

Одеса - 2021

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана в ЗВО «Міжнародний університет бізнесу і права» Міністерства освіти і науки України.

Науковий консультант

- доктор економічних наук, професор
МЕХОВИЧ Сергій Анатолійович,
Національний технічний університет
«Харківський політехнічний інститут»,
завідувач кафедри міжнародного бізнесу та
фінансів.

Офіційні опоненти:

- доктор економічних наук, професор
ВОЙТ Сергій Миколайович,
ДП «Виробниче об'єднання Південний
машинобудівний завод ім. О. М. Макарова,
генеральний директор;

- кандидат економічних наук
ЛОНДАРЕНКО Дар'я Олегівна,
ТОВ «Науково-економічна аудиторська фірма
«Селект»,
виконавчий директор.

Захист відбудеться **29 вересня 2021 р. о 14⁰⁰ годині** на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 41.088.05 в Одеській національній академії харчових технологій за адресою: 65039, м. Одеса, вул. Канатна, 112, аудиторія А-234.

З дисертацією можна ознайомитися у бібліотеці Одеської національної академії харчових технологій за адресою: 65039, м. Одеса, вул. Канатна, 112, читальний зал.

Автореферат розісланий **29 серпня 2021 р.**

Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради

Крупіца І.В.

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми. Найважливішою задачею політики України щодо зростання показників успішної життєдіяльності регіонів в умовах сьогодення є розбудова вітчизняної економічної системи шляхом створення інноваційної моделі управління партнерськими відносинами між бізнесовими структурами, горизонтальними і вертикальними гілками влади та науковими центрами, в основі якої лежить удосконалення механізмів оптимізації кластерних формувань базових сфер економіки певних територій.

Вирішення цього завдання обумовлено необхідністю активізації використання у регіональному розвитку потенціалу високотехнологічних підприємств пріоритетних галузей із застосуванням механізмів державно-приватного партнерства, з одного боку, та необхідністю переходу до інноваційних моделей підприємництва під впливом євроінтеграційних процесів - з іншого. Актуальність теми також продиктована змінами в оточуючому середовищі, спричиненими коронавірусною інфекцією COVID-19, що поставило на порядок денний необхідність уточнення традиційних форм мережевої взаємодії і методів управління раціональним використанням природних ресурсів, наукового, виробничого та трудового потенціалу регіонів, застосування сучасного маркетингового інструментарію та прогресивних форм регіонального менеджменту.

Експерти стверджують, що зміни, яких зазнала міжнародна економічна система в результаті оголошення пандемії, спричиненої вірусом SARS-CoV-2 (COVID-19), сформуєть у переважній більшості держав переорієнтацію своїх виробничих ресурсів щодо рентабельності їх застосування і задоволення виробничих потреб. В даний час держави з розвиненою економічною системою спрямовують свої зусилля на забезпечення потреби в отриманні нових професійних компетенцій, на втілення інноваційних розробок істотно нового продукту та створення надсучасних баз виробництва з високим рівнем технологічних процесів. Авіакосмічне будівництво, безперечно, слід вважати найпотужнішою складовою у сфері високотехнологічного виробництва, продукт якого експортують економічно розвинені країни. Наша держава є однією з невеликої кількості країн, у яких сформований замкнений технологічний цикл розробки і виготовлення техніки для авіаційної та космічної галузей. Доцільним видається спрямувати ці привілеї на стабілізацію національної економічної системи.

Більшість цього потенціалу сконцентровано на підприємствах пріоритетних галузей, до яких згідно розпорядження Кабінету Міністрів України № 843-р віднесено авіаційні підприємства. Цей потенціал також характерний для великої кількості підприємств харчової галузі, машинобудівних підприємств оборонно-промислового комплексу (ОПК), які історично створювалися як містоутворюючі підприємства. Пріоритетні галузі традиційно забезпечували додаткове створення в регіонах нових робочих місць, збільшення доходів, підвищення життєвого рівня населення й конкурентоспроможності самих регіонів.

Сьогодні програму стабілізації й розвитку економіки регіонів необхідно формувати безпосередньо на важливих для територій сферах діяльності та розробляти найбільш ефективні моделі організації і керування виробництвом, оскільки головним завданням національної політики є зростання показників успішної діяльності регіонів.

Останнім часом найбільш ефективно функціонування підприємств забезпечують кластерні форми оптимізації господарства, а кластерна концепція отримала всесвітнє визнання. Дослідження науковцями багатьох країн світу процесів формування та функціонування кластерних утворень дозволило з'ясувати сутність кластерів, їх різновиди, класифікувати чинники ефективності їх діяльності, і, як наслідок, розробити рекомендації щодо використання таких кластерів на регіональному, міжрегіональному й міжнародному рівнях. Уряди більшості країн світу розробили і втілюють свої державні політики кластеризації, а регіональні органи влади одночасно використовують кластерну політику з метою підвищення конкурентоспроможності та інноваційності своїх територій.

Теоретичні основи формування й функціонування кластерів, механізми та стратегії управління конкурентоспроможністю високотехнологічних підприємств, особливості державної підтримки щодо забезпечення їх подальшого розвитку розглядаються в працях зарубіжних та вітчизняних науковців, серед яких П. Бекатіні, М. Брутян, М. Войнаренко, С. Войт, Е. Гідденс, М. Енрайт, Ю. Кіндзерський, М. Кизим, О. Кузьмін, Д. Лондаренко, П. Перерва, М. Макаренко, А. Маршалл, О. Маслак, М. Пігунова, М. Портер, О. Похильченко, О. Русинов, С. Соколенко, А. Скотч, Л. Федорова, В. Чужиков, В. Шовкалюк, Т. Шибаєва, Г. Яшина та ін. На регіональному рівні роль кластерних формувань обґрунтовано у роботах науковців А. Акопяна, В. Гоблика, Н. Кубіній, Д. Напольських, В. Лагодієнка, С. Меховича, В. Мікловди, М. Пітюлича, С. Сембера, Р. Смірнова та ін.

Віддаючи належне напрацюванням зарубіжних та вітчизняних науковців щодо теорії й практики кластерної стратегії, необхідно відзначити, що окремі аспекти формування й функціонування кластерів та регіональної кластеризації залишаються дискусійними і потребують подальшого дослідження. Особливо це стосується створення міжрегіональних інноваційних кластерів високотехнологічних підприємств пріоритетних галузей та механізмів підвищення ефективності використання їх у системі інноваційного регіонального розвитку. Актуальність та важливість вирішення цих та інших питань зумовили вибір теми наукового дослідження, визначили мету й завдання дисертації.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Результати наукових пошуків, розроблені та систематизовані теоретико-методологічні положення й висновки дослідження відповідають тематиці науково-дослідних робіт Міжнародного університету бізнесу і права Міністерства освіти і науки України, зокрема темою «Механізми і чинники активізації сталого розвитку макроекономічних процесів в Україні» (номер державної реєстрації 0116U0022610) та відповідає Стратегії розвитку високотехнологічних галузей

України до 2025 року, державним, галузевим та регіональним науковим програмам і темам, тематиці наукових досліджень аерокосмічної галузі, де автором запропоновано науково-методичні підходи до формування інноваційних промислових кластерів на принципах гармонізації інтересів усіх учасників кластерних формувань й підвищення тим самим інноваційності, ефективності й конкурентоспроможності регіону.

Мета і завдання дослідження. Обґрунтування науково-теоретичних, методичних і прикладних засад формування та розвитку інноваційних кластерів у пріоритетних промислових сферах регіональної економіки в умовах кризи, невизначеності й зростання конкуренції на світових ринках. Головне завдання дослідження складається у забезпеченні організаційно-економічних умов створення конкурентоспроможної продукції, зростання ефективності та створенні ефекту синергії всередині інноваційного аерокосмічного кластеру, формуванні нових компетенцій в різних галузях промисловості та виходу продукції кластера у високотехнологічні сектори.

Для досягнення поставлені й виконані такі основні завдання:

- визначити сучасну сутність понятійно-термінологічного апарату кластерних форм оптимізації господарства пріоритетних галузей регіональної економіки;
- проаналізувати існуючі тенденції формування й розвитку міжрегіональних інноваційних кластерів;
- розробити концепцію регіональної інноваційної кластерної політики;
- проаналізувати вплив інноваційної кластерної політики на конкурентоспроможність продукції й ефективність регіонального й національного розвитку;
- дослідити роль і тенденції розвитку державно-приватного партнерства в регіональних інноваційних промислових кластерах;
- дослідити зарубіжний досвід розвитку інноваційних регіональних кластерів та проблеми цього процесу в національній економіці;
- обґрунтувати вибір вартісно-орієнтованих показників для оцінки розвитку інноваційних промислових кластерних підприємств й кластера в цілому;
- запропонувати методичний підхід до впровадження трансфертного ціноутворення на продукцію кластерного рівня;
- обґрунтувати необхідність впровадження в процес управління інноваційними промисловими кластерами контролінгу, модифікованої системи збалансованих показників, індексу ефективності менеджменту.

Об'єктом дослідження є процеси формування й розвитку інноваційних кластерів у пріоритетних сферах регіональної економіки.

Предметом дослідження є теоретико-методичні положення та практичні підходи щодо формування й функціонування регіональних інноваційних промислових кластерів з метою підвищення ефективності, інноваційності й конкурентоспроможності регіону.

Методи дослідження. Досягнення мети дослідження обумовило необхідність застосування теоретичних та емпіричних наукових методів. У

ході дослідження теоретико-методичних та інституційних засад формування і розвитку інноваційних регіональних кластерів у пріоритетних промислових сферах використано діалектичний метод, метод аналізу, порівняння та узагальнення фундаментальних положень сучасної економічної теорії, викладених у працях вітчизняних та зарубіжних учених, а також нормативно-правових актах України та Європейського Союзу. Використання таких емпіричних методів, як системний аналіз, економіко-статистичний, обчислення динаміки приросту (зменшення), аналізу ієрархій, експертних оцінок, вибіркового експертного опитування дозволило визначити тенденції щодо можливостей формування й розвитку інноваційних кластерів у пріоритетних промислових галузях Харківського регіону та визначити перспективні напрями регіональної економічної кластеризації в контексті підвищення її ефективності й конкурентоспроможності.

Інформаційну базу дослідження становлять закони України, Укази Президента України, постанови Кабінету Міністрів України, статистичні матеріали Державної служби статистики України та управлінь статистики в регіонах, Міністерства розвитку економіки, торгівлі та сільського господарства України, Міністерства розвитку громад та територій України, інших міністерств і відомств, праці провідних учених за темою дослідження, монографії та наукові статті, інтернет-ресурси тощо.

Наукова новизна одержаних результатів полягає у розвитку науково-методичних підходів до формування інноваційних промислових кластерів на принципах гармонізації інтересів усіх учасників кластерних формувань й підвищення тим самим інноваційності, ефективності й конкурентоспроможності регіону. У результаті дослідження отримано такі основні положення, що визначають його наукову новизну:

удосконалено:

- понятійно-термінологічний категорійний апарат кластерної теорії, де вперше введено в обіг поняття «кластерні форми оптимізації господарства пріоритетних галузей регіональної економіки», яке, на відміну від існуючих, містить теоретичні і практичні особливості формування сучасної регіональної промислової політики у вирішенні соціально-економічних завдань, що вказує шляхи переходу від концепцій традиційної регіональної промислової політики до стратегій кластерного промислового розвитку, окреслює напрями формування їх конкурентних переваг і можливості отримання економії витрат у масштабах виробництва та синергетичних ефектів, створення технологічних зв'язків, сприятливого ділового оточення, і є певним вкладом в теорії і концепції кластеризації регіональної економіки;

- теоретико-методичні засади розвитку кластерної політики завдяки створенню інституту міжрегіональної кластерної політики, який, на відміну від існуючих, спрямовано на збереження замкнутого технологічного циклу створення і виробництва аерокосмічної техніки на основі міжрегіональної колаборації, переорієнтації в споживанні та використанні власних виробничих потужностей. Це є однією з небагатьох переваг України порівняно із світовими виробниками і є відгуком на позови світової економіки внаслідок поширення

коронавірусної хвороби, що дозволить максимально використати вітчизняний високотехнологічний потенціал, сконцентрований, зокрема, на машинобудівних підприємствах оборонно-промислового комплексу (ОПК) та аерокосмічних виробництвах;

- методичний інструментарій оцінки кластерного управління, специфіка якого полягає у використанні вартісних показників (EVA, SVA, MVA, CVA) для оцінки двох складових інноваційного розвитку кластерних підприємств: інноваційність для традиційної або профільної продукції та інноваційність для кластерної продукції, а також для цілей превентивного оцінювання ефективності кластерного багаторівневого менеджменту з урахуванням таких факторів як форма власності, розміри підприємств, зв'язок з фондовим ринком. Наявність в управлінні кластером вартісно-орієнтованої складової сприятиме своєчасному запобіганню прояву негативних тенденцій в кластерному управлінні;

- методичний підхід до здійснення оцінки ефективності функціонування кластерного утворення та всіх його учасників в різні періоди його розвитку, де запропоновано використовувати показник економічної доданої вартості (EVA). Це дозволить оцінювати ефективність менеджменту на всіх рівнях управління, збалансувати економічні інтереси усіх учасників створення й реалізації інноваційних товарів, направити всі зусилля членів кластеру на максимізацію його вартості;

набули подальшого розвитку:

- організаційні засади вивчення та аналізу етапів створення і розвитку кластерних об'єднань як засобу впливу на процес удосконалення системи територіального управління через налагодження співробітництва в умовах функціонуючих регіональних кластерів, що, в свою чергу, забезпечить зростання економічних показників розвитку регіональних підприємств-учасників об'єднання, а також сприятиме підвищенню ефективності управління регіонами на основі використання міжнародного досвіду співробітництва громад та господарюючих суб'єктів;

- методичний підхід до оцінки ефективності функціонування кластерного менеджменту, який, на відміну від існуючого, враховує зовнішні і внутрішні фінансові показники й дозволяє розглядати динаміку індексу менеджерської результативності як окремих учасників, так і менеджменту кластера;

- концептуальний підхід до формування кластерних об'єднань, який, на відміну від інших, адаптовано до завдань учасників регіональної кластеризації, засновано на визначених правилах та критеріях, враховує особливості виробництва і потребує дотримання послідовності реалізації всіх процесів для забезпечення об'єднання учасників у кластери та підвищення їх конкурентоспроможності за рахунок реалізації потенціалу ефективної взаємодії у новій системоутворюючій структурі системи інституту регіональної кластерної політики;

- склад і структура моделі міжрегіонального інноваційного аерокосмічного кластеру, в економічному просторі якої відбувається формування коопераційних зв'язків високотехнологічних підприємств

пріоритетних галузей із членами кластерного формування, що, на відміну від існуючих, забезпечує: включення його учасників в глобальні ланцюжки створення доданої вартості на всьому життєвому циклі продукції кластера, спрямування на нарощення інноваційного та інвестиційного потенціалів, спотворення синергетичного ефекту взаємодії та дозволяє удосконалити механізми управління промисловим та регіональним розвитком, забезпечити розширення виробничих і збутових можливостей, зменшити витрати коштів на реалізацію встановлених цілей.

Практичне значення одержаних результатів визначається тим, що викладені у роботі пропозиції щодо створення передумов формування кластерів дозволяють розробити програми кластеризації регіональної економіки. Основні положення дисертаційної роботи, доведені до рівня методичних розробок і рекомендацій, можуть використовуватися в практичній діяльності при прийнятті управлінських рішень щодо створення та підтримки кластерних формувань.

Рекомендації і пропозиції автора дисертаційної роботи використано Департаментом економічного розвитку і торгівлі Харківської обласної державної адміністрації (довідка № 05.07 від 2021р.), Управлінням економіки та підприємництва Харківської міської ради (довідка від 23.06.2021р.); Науковою Радою Інноваційного аерокосмічного кластеру «Мехатроніка» (довідка від 07.11.2020 р.). Результати дослідження впроваджено у навчальний процес ЗВО «Міжнародний університет бізнесу і права» (довідка № 315 від 07.11.2020 р.) та Національного технічного університету «ХПІ» (довідка № 3.21 від 2021р.).

Особистий внесок дисертанта. Дисертаційна робота є самостійно виконаною науковою працею. Наукові результати досліджень, які викладені в дисертації і виносяться на захист, одержані автором самостійно. З наукових праць, опублікованих у співавторстві, в роботі використано лише ті положення та ідеї, що є результатами особистих досліджень здобувача. Особистий внесок автора у працях, опублікованих у співавторстві, зазначений у переліку публікацій за темою дисертації.

Апробація результатів дисертації. III Міжнародна науково-практична конференція «Інформаційно-аналітичне забезпечення управління фінансово-економічною безпекою: аудиторський супровід та бізнес-розвідка» (м. Харків, 11-13 квітня 2013 року); V Міжнародна науково-практична конференція «Обліково-аналітичне забезпечення управління фінансово-економічною безпекою в умовах європейської інтеграції» (м. Харків, 26-27 листопада 2015 року); Міжнародна науково-практична конференція «Форми і методи державного регулювання національної економіки» (м. Дніпро, 26 червня 2021 р.); Всеукраїнська науково-практична конференція «Розвиток фінансово-економічної системи на світовому, державному та регіональному рівнях» (м. Одеса, 3 липня 2021 р.); Науково-практична конференція «Зовнішні та внутрішні фактори впливу на формування та розвиток економіки» (м. Запоріжжя, 10 липня 2021 року); Всеукраїнська науково-практична конференція для студентів, аспірантів та молодих учених «Сучасні наукові

погляди на вдосконалення економіки: перспективи та розвиток» (м. Київ, 14 липня 2021р.).

Публікації. Результати дослідження викладено у 17 наукових працях, з яких 2 - розділи у монографіях; 5 - статті у наукових фахових виданнях України, 4 - статті у наукових фахових виданнях інших держав, що входять до наукометричних баз; 6 - матеріали конференцій, в тому числі зарубіжних - 3. Загальний обсяг публікацій – 71,74 друк. арк., з яких особисто авторів належить 18,87 друк. арк., що повністю відображають зміст роботи.

Структура та обсяг роботи. Дисертація складається з вступу, трьох розділів, висновків, додатків та списку використаних джерел. Основна частина дисертаційної роботи викладена на 192 сторінках комп'ютерного тексту. Дисертація містить 6 таблиць, 18 рисунків, 6 додатків. Список використаних джерел налічує 134 позиції, викладених на 17 сторінках.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У першому розділі «Теоретико-методичні основи формування й розвитку інноваційних кластерних об'єднань пріоритетних галузей регіональної економіки» проаналізовано теоретико-методичні основи кластерного розвитку в різних економічних системах, визначено особливості інноваційно-кластерного регіонального розвитку, розроблено концепцію інноваційно-кластерного розвитку як чинника зростання конкурентоспроможності економічних систем та регіонів.

Основу кластерної концепції й моделі регіонального розвитку представляє кластер, який виступає як інноваційна структура, що об'єднує підприємства, організації, наукові установи, навчальні заклади, органи влади, фінансові структури, які характеризуються географічною близькістю або наявністю спільних технологій, навичок, стратегій розвитку. Кластер, як інноваційна структура, повинен мати для успішного довгострокового функціонування постійно дві інноваційні складові: інноваційність для виробництва своєї профільної продукції і інноваційність для кластерного виробництва кінцевих виробів. При відсутності однієї з них, особливо тієї, що стосується профільної продукції будь-якого кластерного підприємства, таке виробництво приречене на банкрутство із-за неконкурентоспроможності продукції на ринку після вичерпання його потенціалу переваг.

Доведено, що сучасне функціонування підприємств та будь-яких економічних систем й угруповань на різних територіях в умовах невизначеності, кризових явищ, нестабільності міжнародної ситуації, природних негараздів неможливо ні без інноваційності, ні без кластерності. Ці два атрибути сьогодні являються домінантами конкурентоспроможності продукції, регіонів і національної економіки. Тому, настав час поєднати ці дві ознаки розвитку й розглядати в подальшому їх нерозривно як один термін з відповідним наповненням його контенту. В цьому випадку для інноваційно-кластерного розвитку в якості його суб'єкта будуть виступати інноваційні кластери з ядрами високотехнологічних підприємств пріоритетних галузей

регіональної економіки як основа й рушійна сила інноваційного розвитку регіону та країни, а також способу підвищення їх конкурентоспроможності. Таких підприємств у регіонах одиниці, тому їх об'єднання у кластер доцільно здійснювати на міжрегіональному рівні.

Дослідженням визначено, що «Інноваційне кластерне об'єднання пріоритетних галузей регіональної економіки» - це відкрита динамічна організаційно-економічна форма добровільного об'єднання високотехнологічних підприємств з метою створення та реалізації інноваційних проектів для забезпечення власного функціонування та кластерного розвитку через взаємодію географічно близько розташованих бізнесових суб'єктів, науки та влади, навчальних закладів на основі поєднання кооперації і конкуренції, горизонтальних та вертикальних економічних зв'язків, взаємодії внутрішнього і зовнішнього середовищ в цілях підвищення інноваційності, ефективності й конкурентоспроможності регіону та з метою забезпечення технології створення кінцевого виробу». Таке визначення розширює та поглиблює розуміння кластеру, враховуючи такі важливі його аспекти як відкрита динамічна організаційно-економічна форма, реалізація суто інноваційних проектів, забезпечення інноваційності власного функціонування та кластерного розвитку.

Обґрунтовано, що комплексний аналіз формування й реалізації кластерної політики необхідно проводити з урахуванням двох видів інноваційної діяльності кластерних підприємств: інноваційність для підприємства (для себе) та інноваційність для кластера. Це пояснюється тим, що підприємства - члени кластера функціонують самостійно і мають виробництво профільної продукції, яку необхідно постійно поновлювати, та приймають участь у виконанні різних робіт по одержаним замовленням кластерного рівня, які також мають інноваційну складову в проектах, технології і інтелектуальній праці колективу кластера. Цей процес повинен бути перманентним.

Встановлено, що в сучасних умовах центральною складовою промислової політики кожної країни є інноваційна концепція, здатна забезпечити формування нового технологічного ядра в економіці. Головним її напрямом повинна бути реалізація пріоритетних проектів розвитку на основі кластерної моделі виробництва. Україна має значний потенціал для кластеризації як в області високих технологій, так і в традиційних напрямках. Необхідно забезпечити фінансову підтримку кластерних ініціатив з боку держави. Як свідчить світовий досвід, при формуванні інноваційних кластерів держава бере на себе приблизно третину фінансування кластерних ініціатив. Для прискорення підйому інноваційності й конкурентоспроможності регіонів і національної економіки необхідно активізувати співпрацю регіональних органів влади з Торговельно-промисловими палатами (ТПП) та іншими зацікавленими стейкхолдерами.

Показано, що в проведенні кластерної політики доцільно використовувати позитивний досвід кластеризації зарубіжних країн, адаптуючи його до українських реалій. В роботі узагальнено такий досвід Австрії, Німеччини, США, Японії, Італії, Швейцарії, Угорщини, Франції та Великої Британії та

визначено їх переваги для вітчизняних регіонів.

Запропоновано концепцію міжрегіонального інноваційного кластеру високотехнологічних підприємств пріоритетних галузей (рис.1).

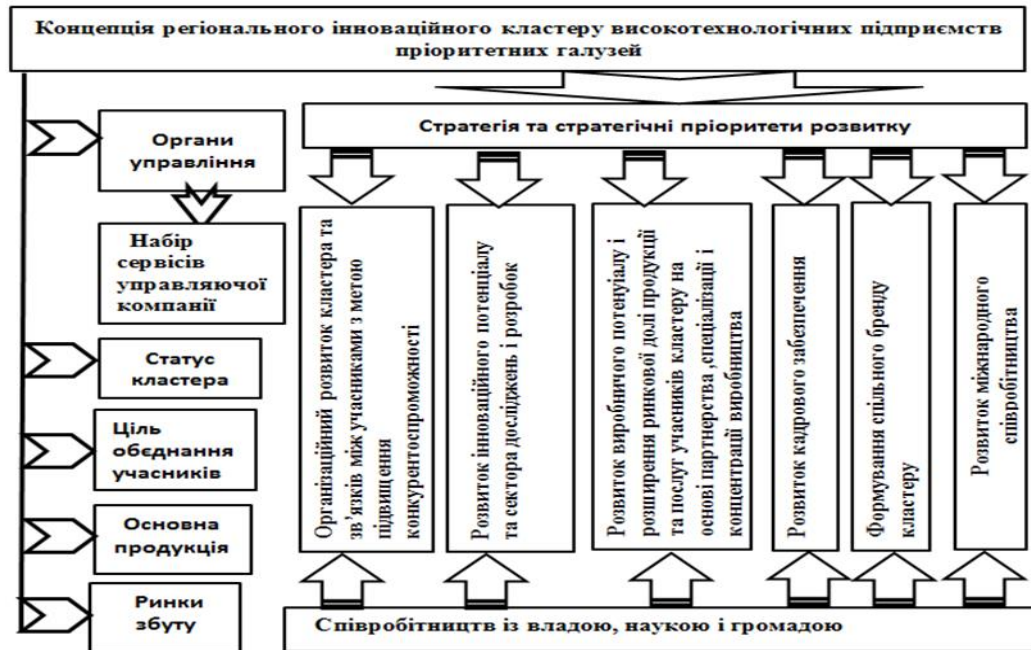

Рис. 1. Концепція регіонального інноваційного кластеру високотехнологічних підприємств пріоритетних галузей

Відмінність авторської концепції від відомих підходів полягає в тому, що утворення кластеру здійснюється на основі стратегічних пріоритетів розвитку, які визначаються у співробітництві бізнесу, влади, науки і громади виходячи із ринкових умов та інтересу всіх зацікавлених сторін. При цьому головним узгодженим пріоритетом та умовою співробітництва є інноваційна основа.

У другому розділі «Аналіз сучасної практики створення й функціонування інноваційних кластерів у пріоритетних промислових регіонах» проаналізовано вплив інноваційної кластерної політики на конкурентоспроможність продукції й ефективність регіонального й національного розвитку, досліджено розвиток державно-приватного партнерства в інноваційних кластерах, вивчено зарубіжний досвід розвитку інноваційних кластерів та проблеми цього процесу в національній економіці.

Проведений відомими міжнародними агенціями аналіз рейтингів та їх окремих параметрів, що характеризує інноваційні кластери, підтверджує наявність тісного зв'язку між рівнем розвитку бізнесу, науки, освіти та інновацій і конкурентоспроможністю національних економічних систем. До найбільш конкурентоспроможних країн, які розвиваються на основі інноваційно-кластерного розвитку, відносяться Швейцарія, США, Німеччина, Велика Британія, Австрія, Нідерланди, Франція, країни Скандинавського регіону, Японія, де створені сприятливі умови для ведення бізнесу та розвитку венчурного капіталу, сприятливий інноваційний та інвестиційний клімат, налагоджено державно-приватне партнерство, функціонує система захисту прав власності. Використання науковцями економетричних методів підтверджує

також, що з підвищенням рівня розвитку кластерів підвищуються позиції країни в рейтингу конкурентоспроможності, і, навпаки, конкурентоспроможність здійснює позитивний вплив на рівень кластерного розвитку країн.

На основі дослідження стану промисловості виявлені наявні проблеми й галузеві пріоритети. Доведено, що найбільш активно зв'язки відбуваються між підприємствами машинобудування, яке є пріоритетною галуззю майже в усіх провідних країнах світу. Машинобудуванню належить ключова роль у розповсюдженні передових технологій та обладнання в інших галузях економіки, а майже третина продукції постачається в інші сегменти галузі. Авіаційна промисловість є однією з провідних високотехнологічних галузей, прогрес якої значною мірою дозволяє відійти від сировинної залежності, сприяє збільшенню експорту продукції машинобудування і заміненню імпорту іноземної продукції. На цьому фоні в країнах з сильною авіаційною промисловістю важливим завданням стає проблема її кластеризації нарівні з іншими галузями економіки. Для цих цілей створюються авіаційні кластери, як правило, навколо сильних авіаційних НДІ і профільних освітніх установ. Процес створення високотехнологічного продукту проходить через декілька стадій - від стадії зародження ідеї і проведення наукових досліджень до стадії широкомасштабного виробництва і масового тиражування нововведення.

На основі аналізу стану промислових підприємств визначено, що на кінець 2018 р. рівень зношеності основних засобів у промисловості склав 69,4%. Це свідчить про значну техніко-технологічну відсталість вітчизняних виробників від закордонних конкурентів, що є одним з основних чинників трендового погіршення позицій України у глобальному рейтингу конкурентоспроможності (на 4 позиції у 2018р. в порівнянні з 2017 р.; на 6 – у 2016р. з 2015 р.; на 9 – у 2014р. з 2013 р.). Незадовільний стан виробничо-технічної бази потребує проведення техніко-технологічної модернізації вітчизняної промисловості за допомогою забезпечення належного рівня інвестиційно-інноваційної діяльності.

Аналіз існуючих організаційно-економічних інститутів стимулювання розвитку інновацій показав, на протязі 2013-2018 років в Україні основними типами інноваційних структур були наукові та індустріальні парки й спеціальні правові режими економічної діяльності (СПРЕД), до яких належать технологічні парки, спеціальні (вільні) економічні зони (С(В)ЕЗ) та спеціальні режими інвестиційної діяльності – території пріоритетного розвитку (ТПР). Станом на кінець 2018 р. в країні зареєстровано 28 наукових парків; 44 індустріальних парки; 16 технопарків, з яких реально працюють 8; сформовано 10 С(В)ЕЗ та 65 ТПР, серед них фактично діючі 5 С(В)ЕЗ та 7 ТПР реалізують 66 проектів.

Аналіз стану інноваційної діяльності вітчизняних промислових підприємств за період 2007-2018 рр. показав, що: за видовою структурою вони віддають перевагу лише традиційним видам інновацій (новітня й удосконалена продукція та процесні інновації), значно менше уваги приділяється організаційним та маркетинговим інноваціям; інновації за технологічними

рівнями зосереджені в секторі придбання машин, обладнання, програмного забезпечення і споруд, що характеризує низьку наукоємність і, відповідно, невисоку вартість виготовляємої інноваційної продукції та її низьку конкурентоспроможність в порівнянні із закордонними аналогами; серед структури джерел фінансування інновацій переважають власні кошти самих підприємств. В Україні протягом останніх 25 років існує тенденція зменшення витрат на НДР порівняно із ЄС та зменшується кількість науковців. Такий стан унеможливорює активізацію інноваційної діяльності. Не кращим чином виглядає Україна в позиції відношення людського капіталу до ВВП на душу населення (рис.2).

Аналізуючи діючі форми інвестування інновацій промислових підприємств, можна стверджувати, що в період 2015-2018 рр. спостерігається зростання обсягів державного інвестування інновацій за рахунок бюджетної складової з 84% до 89% й фінансування за рахунок залучених від міжнародних фінансових інституцій (МБРР, ЄБРР і Європейський інвестиційний банк). Комерційне інвестування інновацій здійснюється суб'єктами фінансового ринку: банками, активи яких у 2018 р. становили 59% ВВП; іноземним інвестуванням у розмірі не більше 10 % упродовж 2010-2018 років. Слід відмітити, що іноземні інвестиції спрямовані переважно в акціонерний капітал національних підприємств (85%). Основні обсяги інвестицій у період 2010-2018 рр.(76%) надходили з країн ЄС: Кіпру, Нідерландів, Великої Британії, Німеччини. За 2017-2018 роки відбулося підвищення рівня іноземних інвестицій на 3,2 %.

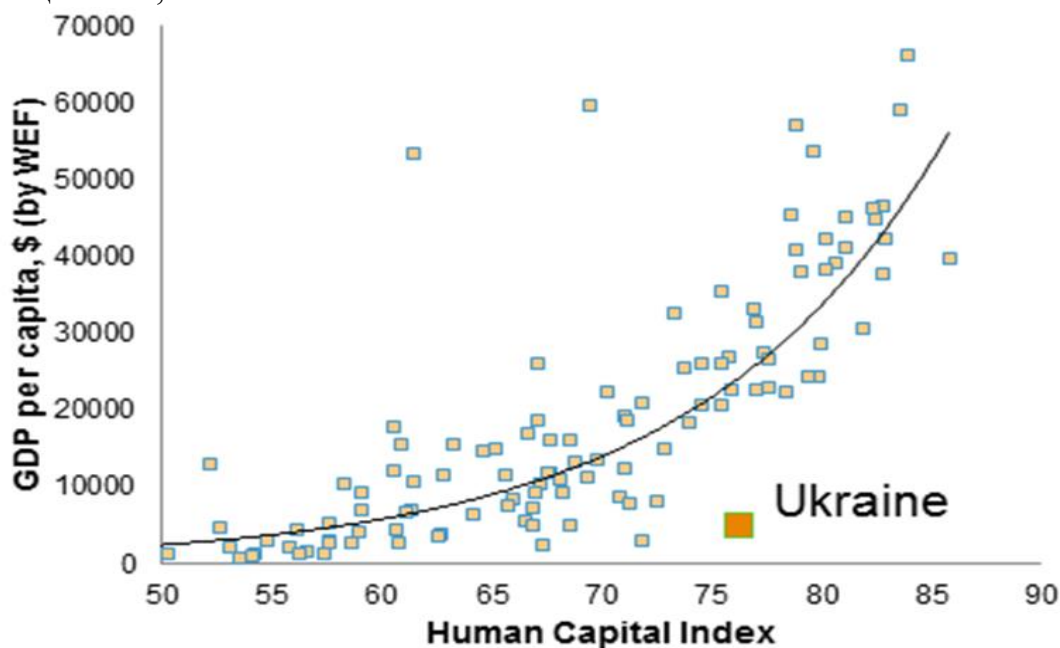

Рис. 2. Позиція України в координатах «людський капітал-ВВП на душу населення»

Аналізуючи діючі форми інвестування інновацій промислових підприємств, можна стверджувати, що в період 2015-2018 рр. спостерігається зростання обсягів державного інвестування інновацій за рахунок бюджетної складової з 84% до 89% й фінансування за рахунок залучених від міжнародних

фінансових інституцій (МБРР, ЄБРР і Європейський інвестиційний банк). Комерційне інвестування інновацій здійснюється суб'єктами фінансового ринку: банками, активи яких у 2018 р. становили 59% ВВП; іноземним інвестуванням у розмірі не більше 10 % упродовж 2010-2018 років. Слід відмітити, що іноземні інвестиції спрямовані переважно в акціонерний капітал національних підприємств (85%). Основні обсяги інвестицій у період 2010-2018 рр. (76%) надходили з країн ЄС: Кіпру, Нідерландів, Великої Британії, Німеччини. За 2017-2018 роки відбулося підвищення рівня іноземних інвестицій на 3,2 %.

З'ясовано, що загальними цілями промислової політики для лідируючих країн є виведення з виробництва надлишкових потужностей, що застарілі та забруднюють оточуюче середовище; оптимізація промислової структури з метою досягнення максимальної ефективності зв'язків упродовж усього ланцюга створення доданої вартості; стимулювання промислової консолідації для формування національних чемпіонів; удосконалення виробничих галузей та стимулювання експорту машин і обладнання, а також високотехнологічних продуктів. В інституційних моделях практично усіх цих країн домінують податкові пільги; привабливі умови для досліджень; розробка та виробництво різноманітної машинобудівної продукції.

Дослідження показали, що розвиток ефективних взаємовідносин на регіональному рівні є передумовою потужного імпульсу у розвитку інтеграції науки і виробництва, організації технологічних ланцюжків та подолання технологічного відставання галузей цивільної промисловості за підтримки ВПК. Практика свідчить, що на сьогодні майже у кожному регіоні функціонують промислові підприємства й великі компанії з державною участю. До них відносяться і підприємства ДК «Укроборонпром», більшість з яких мають високотехнологічні конкурентоспроможні виробництва зі зростаючою віддачою внаслідок експорту оборонної продукції. Попри це, велика частина з них перебуває у стані стагнації. Очевидно, що є необхідність формування нових окремих напрямків науково-технічного розвитку і відповідних регіональних структур. Прикладом є створення кластеру «Мехатроніка» який інтегрує досягнення механіки, електроніки і комп'ютерного управління. Цей науковий напрям впливає в значній мірі на розвиток техносфери через продукування нових систем машинних агрегатів, синтезуючи їх з вузлів (модулів) точної механіки і комп'ютерного управління. Головним завданням такого розвитку є також пришвидшення розгортання вітчизняного сектору створення необхідної технічної бази з метою суттєвого зменшення витрат на її імпорт. Кластеру «Мехатроніка» потрібна програма реалізації механізму співробітництва різних учасників, в тому числі, держави. Програма співробітництва на основі моделі «потрійної спіралі» та розширення інжинірингової складової дозволить провести масштабний реінжиніринг промислових підприємств і стимулюватиме розвиток малого й середнього бізнесу.

Обґрунтована теоретично і підтверджена практикою функціонування

кластера «Мехатроніка» необхідність вивести на законодавчий рівень запропонований ще при створенні цього аерокосмічного інноваційного угруповання новий актуалізований інститут регіонального розвитку, а саме, інститут міжрегіональної кластерної політики (ІРКП) (Рис.3). Створення інституту міжрегіональної кластерної політики та його спрямованість обумовлюють глобальні фактори. Перш за все, найактуальнішим питанням є потреба у відтворенні вітчизняної економіки. Для вирішення цього непростого питання потрібні підприємства-локомотиви. Аерокосмічна техніка є однією з вагомих складових у структурі високотехнологічної продукції, що експортується розвиненими країнами. Україна - одна з небагатьох країн, що має замкнений технологічний цикл створення і виробництва такої техніки. За даними аналітиків, процеси, що відбуваються у світовій економіці внаслідок поширення коронавірусної хвороби, внаслідок обмеження спілкування та пересувань неминує призведуть до переорієнтації в споживанні та використанні власних виробничих потужностей. Україні в такій ситуації необхідно максимально використати свій високотехнологічний потенціал, сконцентрований, зокрема, на машинобудівних підприємствах ОПК та аерокосмічних виробництвах.

Рис. 3. Модель інституту міжрегіональної інноваційної кластерної політики.

Створення програм підтримки інституту міжрегіональної кластерної політики призведе до: підвищення конкурентоспроможності та економічного потенціалу учасників кластеру за рахунок реалізації потенціалу ефективної

взаємодії на всьому життєвому циклі продукції кластеру; створення широкого доступу до інновацій і нових технологічних рішень завдяки активному трансферу технологій; створення нових висококваліфікованих робочих місць у галузях промисловості; зниження трансакційних витрат, що забезпечують формування передумов для реалізації спільних коопераційних проектів і продуктивної конкуренції; поліпшення зовнішньоекономічної інтеграції та зростання міжнародної конкурентоспроможності учасників інноваційного кластеру за рахунок включення кластеру і його учасників до глобальних ланцюжків створення доданої вартості; створення пулу можливостей для запуску спільних інвестиційних проектів, у тому числі спрощення доступу учасників кластеру до фінансових ресурсів; сприяння розвитку виробничої, організаційної та фінансової кооперації в рамках кластеру.

У третьому розділі **«Стартові напрями забезпечення процесів підвищення ефективності функціонування інноваційних промислових кластерів»** обґрунтовано модель міжрегіонального інноваційного аерокосмічного кластеру, розроблено методичний підхід до застосування вартісно-орієнтованих показників у кластерному управлінні на основі ринкових показників (EVA, SVA, MVA, CVA), запропоновано методичний підхід до впровадження внутрішньо-кластерного трансфертного ціноутворення, систему збалансованих показників, індекс ефективності кластерного менеджменту, доповнено науково-методичний контролінговий інструментарій діагностики в рамках кластерного управління..

Відродження аерокосмічної галузі на основі високотехнологічних підприємств пріоритетних галузей економіки є одним із найбільш суттєвих факторів, що обумовлює створення інституту міжрегіональної кластерної політики. Не менш важливим фактором слід зазначити потребу у створенні інституту міжрегіональної колаборації в питаннях та розробки узгодженої промислової політики. Об'єднання регіональних переваг, ресурсів, кадрів, інтелектуалу та інше – це найменш витратний та найбільш ефективний шлях для отримання конкурентних переваг на світових ринках, створення сталої системи управління інноваційним розвитком, утворення більш гомогенного економічного, політичного та культурного просторів. Тобто, аерокосмічна галузь повинна стати одним з ключових факторів розвитку національної економіки. Це може бути останнім шансом зберегти національну автентичність та не допустити остаточного занепаду всієї економіки.

Запропоновано концептуальну модель інноваційного промислового кластера, що віддзеркалює роль держави на різних рівнях управління як одного із учасників такого угруповання. Крім того, представники органів влади можуть входити до складу такого угруповання як координуючого органу інноваційного кластера з метою забезпечення його ефективного розвитку в межах окремих національних та міжнародних програм інноваційного розвитку.

Теоретичні і практичні особливості формування сучасної регіональної кластерної політики у вирішенні соціально-економічних завдань узагальнено в розробленій моделі міжрегіонального інноваційного аерокосмічного кластеру (рис.4).

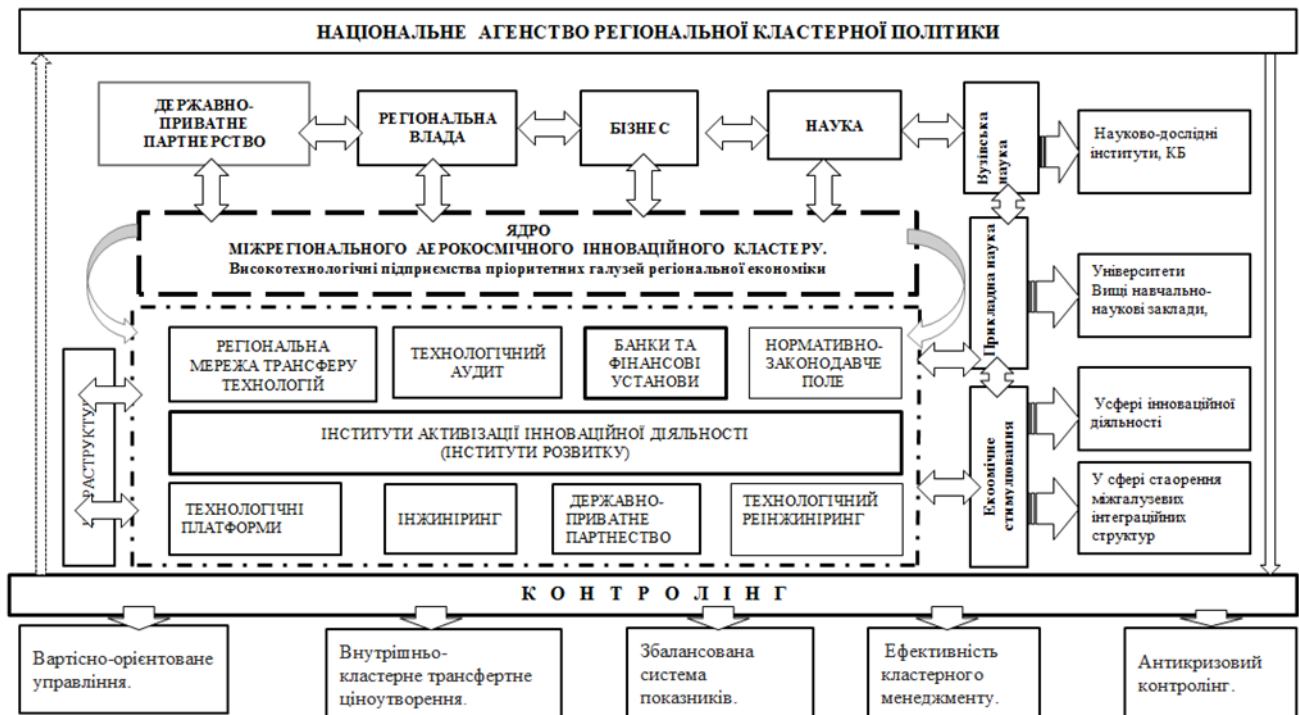

Рис. 4. Модель міжрегіонального інноваційного аерокосмічного кластеру

Представлена модель віддзеркалює шляхи переходу від концепцій традиційної регіональної промислової політики до стратегій кластерного промислового розвитку, підкреслює можливості високотехнологічних підприємств у розвитку регіонів та окреслює напрямки формування їх конкурентних переваг, отримання економії витрат на масштабах виробництва та синергетичних ефектів, створення технологічних зв'язків, сприятливого ділового оточення, що спрямовано на реалізацію потенційних переваг учасників кластерів і певним чином доповнює теорії і концепції кластеризації регіональної економіки.

Оцінка та прогнозування результатів кластерної антикризової діяльності компанії та її потенціалу на базі вартісно-орієнтованих показників (EVA, SVA, MVA, CVA), повинні забезпечити розуміння бізнесу, яке менеджмент вітчизняних компаній повинен навчитися використовувати для підвищення їх ефективності. Найбільш поширеним зі всіх існуючих показників, призначених для оцінки процесу створення вартості компанії(кластера), є економічна додана вартість (EVA, Economic Value Added), яка визначається як різниця між чистим операційним прибутком після оподаткування і сумою витрат на обслуговування капіталу кластера. Необхідність для українських реалій і кластерних підприємств використання спочатку саме цього індикатора полягає в тому, що він поєднує простоту розрахунку та можливість уніфікованого визначення вартості підприємства практично тільки на основі інформації з нормативних бухгалтерських документів, а також дозволяє оцінювати ефективність як підприємства в цілому, так і його підрозділів у кожному окремому періоді. Центральним інструментом системи управління, орієнтованої на максимізацію

вартості, є концепція «вартості для усіх кластерних підприємств - засновників».

Запропоновано для інноваційної продукції кластера використовувати систему процесного формування собівартості й варіанту трансфертної акумуляції витрат. Під витратним методом визначення трансфертних цін в даному випадку розуміється метод формування ціни, коли всі фактичні витрати включаються в ціну кінцевого виробу, а відомості про ці витрати беруться з бухгалтерських та оперативних звітів підрозділів й окремих кластерних підприємств.

Запропоновано використовувати систему збалансованих показників для інформаційного забезпечення поточного й стратегічного управління кластерними підприємствами й кластером в цілому. При цьому, кожне підприємство формує свій перелік показників по проекціям системи в залежності від конкретних особливостей. Рекомендується доповнити систему трьома новими спільними для усіх учасників кластеру проекціями.

Всі кластерні підприємства функціонують самостійно, тому вони повинні мати відповідний професійний рівень менеджменту зі всіма його функціями й піклуватися про інноваційність своєї продукції і безкризовість функціонування. Ефективність управління окремим інноваційним кластерним підприємством або кластером в цілому з урахуванням впливу зовнішніх і внутрішніх факторів пропонується визначати за наступною формулою:

$$IEYK = [Pr(1+g):IC] * (ROIC:WACC) * [(P1 - P0):P0] * RSI \quad (1)$$

де: IEYK – індекс ефективності управління кластером; Pr – чистий прибуток у звітному році; g – зростання прибутку підприємства у прогностному періоді; IC – величина інвестованого капіталу підприємства; ROIC – рентабельність інвестованого капіталу; WACC – середньозважена вартість капіталу; P1 – ціна акції на кінець плануємого періоду (ціна акції останньої угоди (ціна купівлі/ціна продажу) акції на фондовому ринку за рік); P0 – ціна акції на початок плануємого періоду (ціна акції першої угоди (ціна купівлі/ціна продажу) акції на фондовому ринку за рік); RSI – коефіцієнт відносної сили фондового ринку або індикатор технічного аналізу, що визначає силу тренду і ймовірність його зміни. $RSI = 100 - 100 / (1 + RC)$. RC - зміна вартості акціонерного капіталу підприємства на фондовому ринку, яка визначається на основі середніх цін акцій за аналізований період й розраховується відношенням середнього значення підвищення цін закриття за X періодів до середнього значення зниження цін закриття за ті ж X періодів. Значення ціни купівлі та продажу акцій кластерного акціонерного підприємства на фондовому ринку знаходяться на інформаційних сайтах Української фондової біржі (ПФТС) та інвестиційних компаній.

Інтерпретація отриманих при розрахунках результатів показала, що індекс ефективності управління кластерним акціонерним підприємством може мати як позитивне так і від’ємне (негативне) значення. Від’ємне значення індексу свідчить про наближення кризових явищ та високу вірогідність настання банкрутства, а позитивне значення – про низьку вірогідність настання банкрутства та наближення кризових явищ. Зменшення індексу в динаміці також свідчить про наближення кризових явищ та високу вірогідність настання банкрутства, збільшення показника – про низьку вірогідність настання банкрутства та наближення кризових явищ.

ВИСНОВКИ

У дисертаційній роботі вирішено важливе науково-практичне завдання щодо формування й розвитку інноваційних кластерів в пріоритетних промислових регіонах з метою забезпечення підвищення конкурентоспроможності регіональної та національної економічних систем. Одержані на основі проведених наукових досліджень результати полягають у такому.

1. Сучасне функціонування підприємств та будь-яких економічних систем й угруповань на різних територіях в умовах сильної конкуренції, невизначеності, кризових явищ, нестабільності міжнародної ситуації, природних негараздів неможливо ні без інноваційності, ні без кластерності. Ці два атрибути сьогодні являються домінантами конкурентоспроможності продукції, регіонів і національної економіки. Для інноваційно-кластерного розвитку в якості його суб'єкта будуть виступати інноваційні кластери як основа й рушійна сила інноваційного розвитку регіону та країни, а також способу підвищення їх конкурентоспроможності. «Інноваційне кластерне об'єднання пріоритетних галузей регіональної економіки - це відкрита організаційно-економічна форма об'єднання підприємств з високим технологічним потенціалом на засадах добровільності, головним завданням якого є укладання та впровадження інноваційних програм для забезпечення власної діяльності та розвитку кластерного формування шляхом налагодження партнерських відносин щодо об'єднання співробітництва і конкуренції, горизонтальної й вертикальної економічної співпраці з бізнесовими структурами, закладами науки і освіти, установами влади і органами місцевого управління, які географічно близько розташовані, взаємодії внутрішнього і зовнішнього середовищ в цілях підвищення інноваційності, ефективності й конкурентоспроможності регіону та забезпечення технології створення кінцевого виробу». Контент цього терміну, на відміну від наявних, розширює та поглиблює розуміння кластеру, враховуючи такі важливі його аспекти як відкрита динамічна організаційно-економічна форма, реалізація суто інноваційних проєктів, забезпечення інноваційності власного функціонування та кластерного розвитку, що надає йому постійну можливість розширення й налагодження міжкластерних і міжрегіональних зв'язків та оцінки впливу такого формування на ефективність і конкурентоспроможність регіону й країни в цілому.

2. Обґрунтовано необхідність проводити комплексний аналіз формування й реалізації кластерної політики з урахуванням двох видів інноваційної діяльності кластерних підприємств: 1) інноваційність для традиційної або профільної продукції підприємства; 2) інноваційність для кластерної продукції, а також для цілей превентивного оцінювання ефективності кластерного багаторівневого менеджменту. Це пояснюється тим, що ці підприємства: 1) функціонують самостійно і мають виробництво профільної продукції, яку необхідно постійно поновлювати; 2) приймають участь у виконанні різних робіт за одержаними замовленнями кластерного рівня, які також мають

інноваційну складову в проєктах, технології та інтелектуальній праці колективу кластера. Цей процес повинен бути перманентним. Відсутність будь-якої з двох інноваційностей може призвести до кризових явищ через втрату ринкових переваг після деякого терміну внаслідок вичерпання інноваційного технічного й технологічного потенціалу підприємства або майже декількох кластерних підприємств одночасно.

3. Розроблено модель інституту міжрегіональної кластерної політики. Інститут спрямовано на збереження замкнутого технологічного циклу створення і виробництва аерокосмічної техніки, що є однією з небагатьох переваг України порівняно із світовими виробниками. Модель є відгуком на виклики світової економіки внаслідок поширення коронавірусної хвороби. Обмеження спілкування та пересування неминує призведуть до переорієнтації в споживанні та використанні власних виробничих потужностей. Запропонований механізм дозволить максимально використати вітчизняний високотехнологічний потенціал, сконцентрований, зокрема, на машинобудівних підприємствах ОПК та аерокосмічних виробництвах.

4. Обґрунтовано нову концепцію сучасної регіональної кластерної політики у вирішенні соціально-економічних завдань, яка підкреслює актуальність використання високотехнологічних підприємств у розвитку регіонів та вказує шляхи переходу від традиційної регіональної промислової політики до стратегій інноваційного кластерного промислового розвитку. Такий підхід слід розцінювати як суттєвий вклад в теорії і концепції кластеризації регіональної економіки.

5. Запропоновано впровадження вартісно-орієнтованого підходу в управління інноваційним кластерним об'єднанням. Для оцінки в цілому й окремих аспектів розвитку кластерних підприємств доцільним є застосування різних комбінацій вартісних показників EVA, SVA, MVA, CVA та їх похідних. Ці показники дають можливість визначити реальний вклад всіх учасників створення, виготовлення й реалізації інноваційної продукції в приріст вартості кластера, а також прогнозувати її збільшення.

6. Класичним підходом до впровадження вартісно-орієнтованого кластерного управління є застосування вартісного показника економічної доданої вартості. На практиці він зарекомендував себе достатньо простим у процесі здійснення розрахунків, даний показник може бути застосованим і для державних, і для приватних підприємств чи об'єднань. Проте, легкість проведення обчислень забезпечується за умови, коли управлінські структури компетентні в моделях внесення найнеобхідніших для кластера коригувань навіть на мінімальному рівні. Базуючись на бухгалтерських звітах, показник вказує на різницю між реальною і ринковою вартістю кластера або його підприємства, і служить критерієм мотивації й заохочення кластерного менеджменту різних рівнів до збільшення його вартості (якщо, наприклад, приріст виручки негативний, а вартість кластера зростає, то кластер розвивається).

Модель обчислення доданої вартості грошових потоків наближена до моделі EVA, різниця з якою полягає в тому, що при розрахунках береться до уваги дисконтований грошовий потік. Особливість моделі полягає в обчисленні різниці чистого грошового прибутку компанії (підприємства) і витрат, які дорівнюють вартості інвестованого капіталу. В розрахунки за цією моделлю не включається облікова стратегія й внутрішньокластерні бухгалтерські правила, що, в свою чергу, забезпечує об'єктивність показника. Істотною перевагою зазначеної моделі можна вважати і той факт, що в її основі лежать фактичні грошові потоки (прибутки). Акціонерна додана вартість (SVA) представлена найточнішим показником. Його обчислення базується на прогнозуванні грошового потоку строком на 5-8 років, що суттєво ускладнює рівень таких розрахунків, оскільки оцінка майбутніх грошових потоків на такий період важко прогнозована з точки зору точності оцінки. Метод застосовується для акціонерних кластерних підприємств, акції яких обертаються на фондових ринках. Чим більше розвинений такий ринок, тим точніше можна оцінити перспективи приросту вартості кластерної акціонерної компанії. Для малих та середніх кластерних підприємств доцільним є використання ринкової доданої вартості для оцінки й прогнозування приросту їх вартості.

7. Запропоновано методичний підхід до застосування внутрішньокластерного трансфертного ціноутворення на інноваційну продукцію кластерного рівня, тобто виконання окремих замовлень, які одержує керівництво кластера й розподіляє їх серед своїх підприємств в залежності від особливостей того чи іншого проєкту або технічного завдання й ресурсних можливостей відповідних кластерних підприємств. Обґрунтовано вибір методу трансфертного ціноутворення на основі витрат за процесами кластерного виробництва. Під витратним методом в цьому випадку розуміється метод формування ціни, коли всі фактичні за процесами витрати включаються в ціну кінцевого виробу, а відомості про ці витрати беруться з бухгалтерських та оперативних звітів підрозділів й окремих кластерних підприємств. Собівартість виробу при цьому формується через акумуляцію витрат згідно з послідовністю технологічного процесу виготовлення продукції на окремих кластерних підприємствах. В цьому випадку величина прибутку розраховується як різниця між виручкою від продажі кінцевого продукту кластера на ринку й повними витратами задіяних кластерних учасників. Розподіл кластерного прибутку між цими підприємствами здійснюється пропорційно витратам кожного підприємства-учасника виготовлення виробу, тобто розраховується прибуток на одиницю повних витрат і множиться на витрати конкретного підприємства.

8. Запропоновано методичний підхід щодо застосування модифікованої системи збалансованих показників для поточного й стратегічного вартісно-орієнтованого управління інноваційним промисловим кластером з включенням і науковим обґрунтуванням трьох нових проєкцій: інноваційність підприємств і кластера, постачальники й державні установи, а також модель для динамічного оцінювання ефективності його менеджменту. Доведено необхідність створення

служби або департаменту кластерного контролінгу та розраховано термін погашення витрат на цей захід.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Монографії

1. Авершин С.В. Територіальний брендинг як інструмент в системі забезпечення безпеки міста-концептуальні засади застосування. Фінансово-економічна безпека: стратегічна аналітика та аудиторський супровід: монографія. ХНУМГ ім.О.М.Бекетова. 2015. С. 306-310. (заг. обсяг – 14,1 друк. арк., особ. внесок автора – 0,16 друк. арк.).

2. Добкін М.М., Чернов С.І., Кернес Г.А., Сапронов Ю.А., Авершин С.В. Основи сталого розвитку Харківської області до 2020 року: монографія. Видавничий дім «Інжек», 2010. 512.с (заг. обсяг – 21,3 друк. арк., осо. внесок автора – 4,26 друк. арк.: запропоновано систему показників, що включає показники кластеризації та методик їх застосування).

Статті у наукових фахових виданнях України:

3. Авершин С.В. Адаптація підприємств інноваційного аерокосмічного кластеру в індустріально-інтелектуальну економіку. *Загальнодержавний науково-виробничий та інформаційний журнал «Енергозбереження. Енергетика. Енергоаудит»*. №1 (155). 2021.С. 3-11. (заг.обсяг – 0,33 друк. арк.).

4. Авершин С.В., Мехович С.А. Роль держави в процесі створення і підтримки інноваційних кластерів. *Загальнодержавний науково-виробничий та інформаційний журнал «Енергозбереження. Енергетика. Енергоаудит»*. № 2 (156). 2021.С. 12-22. (заг.обсяг – 0,42 друк. арк., особ.внесок автора – 0,21 друк. арк.: запропоновано механізми участі регіонів в процесі підтримки інноваційних кластерів).

5. Авершин С.В., Мехович С.А. Управління фінансовими потоками в інноваційних міжрегіональних кластерних об'єднаннях пріоритетних галузей регіональної економіки. *Загальнодержавний науково-виробничий та інформаційний журнал «Енергозбереження. Енергетика. Енергоаудит»* № 3 (157). 2021.С. 12-20. (заг.обсяг – 0,33 друк. арк., особ.внесок автора – 0,16 друк. арк.: запропоновано механізм управління фінансовими потоками з урахуванням інтересів підприємств кластера та регіонів).

Статті у наукових періодичних виданнях інших держав та наукових виданнях України, які включені до міжнародних наукометричних баз.

6. Авершин С.В., Жихор О.Б., Кузмінчук Н.В. Детермінанти розвитку тіньових відносин і механізми протидії. *Вісник університету банківської справи Національного банку України*. №1 (13). 2012. С.40-45. *Index Copernicus*. (заг. обсяг – 0,21 друк. арк., особ. внесок автора – 0,1 друк. арк.: виявлені детермінанти розвитку тіньових відносин та механізми протидії).

7. Авершин С.В., Міщенко В.А. Еволюція і тенденції регіональної інноваційної кластерної стратегії, *Науково-практичний журнал «Економічні студії»*. 2 (32) 2021. ГО «Львівська економічна фундація». 2021. С. 34-39. *Index*

Copernicus. (заг. обсяг – 0,21 друк. арк., особ. внесок автора – 0,1 друк. арк.: виявлені проблеми розвитку інноваційних кластерів й запропоновано створити регіональний інститут кластерної політики).

8. Avershyn S., Piechka S. S. Ways to improve the regional policy of cluster development in Ukraine. *Colloquium-journal*. №21 (108). 2021. Część 1 (Warszawa, Polska). P. 52-57. *Index Copernicus*. (заг. обсяг – 0,21 друк. арк., особ. внесок автора – 0,11 друк. арк.: запропоновано створити кластер за участю пріоритетних галузей регіональної економіки).

9. Mishchenko V., Avershyn S. Development of public – private partnership in regional clusters vol. D 4, No 70 (70) (2021). P. 6-12. *The scientific heritage (Budapest, Hungary)*. *Index Copernicus*. (заг. обсяг – 0,25 друк. арк., особ. внесок автора – 0,13 друк. арк.: розкрито світовий досвід застосування приватно-державного партнерства у регіональних кластерах).

10. Avershyn S., Mishchenko V. The influence of innovation and cluster development on the competitiveness of regions and countries. *International independent scientific journal*, Kazimierza Wielkiego 34, Kraków, Rzeczpospolita Polska. No. 30. 2021. P.29-35. (заг.обсяг – 0,25 друк. арк., особ. внесок автора – 0,13 друк. арк.: проведено аналіз взаємозв'язку між кластерним розвитком країни та її рівнем конкурентоспроможності).

11. Avershyn S., Mishchenko V. Development of public-private partnership in regional clusters. *The journal "The scientific heritage" (Budapest, Hungary)*. No 70 (70) (2021). P.6-10. *Index Copernicus*. (заг. обсяг – 0,17 друк. арк., особ. внесок автора – 0,08 друк. арк.: запропоновані фактори, які необхідно враховувати для розширення державно-приватного партнерства).

Матеріали наукових конференцій:

12. Авершин С.В., Новиков А.О., Лукашов О.О. Комбінована система інформаційного захисту на муніципальних підприємствах інструментарій та особливості застосування. Матеріали III Міжнародної науково-практичної конференції «Інформаційно-аналітичне забезпечення управління фінансово-економічною безпекою: аудиторський супровід та бізнес-розвідка». м. Харків, 11-13 квітня 2013 року, ХНУМГ ім. О.М. Бекетова. с.8-9. (заг. обсяг – 0,04 друк. арк., особ. внесок автора – 0,014 друк. арк.: виявлено особистості застосування система інформаційного захисту на муніципальних підприємствах).

13. Авершин С.В. Технології інформаційно-аналітичного забезпечення територіального брендингу. Матеріали V Міжнародної науково-практичної конференції «Обліково-аналітичне забезпечення управління фінансово-економічною безпекою в умовах європейської інтеграції». м. Харків, 26-27 листопада 2015 року, ХНУМГ ім. О.М. Бекетова. с.21-24. (0,13 друк. арк.)

14. Авершин С.В., Міщенко В.А. Особливості регіональної кластерної інтеграції. Форми і методи державного регулювання національної економіки: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (м. Дніпро, 26 червня 2021 р.). С. 59-62. (заг. обсяг – 0,13 друк. арк., особ. внесок автора – 0,06 друк. арк.: запропоновано створити регіональний інноваційно-інжиніринговий промисловий кластер для поєднання переваг різних типів кластерів).

15. Авершин С.В., Міщенко В.А. *Особливості методичного підходу до оцінки інноваційного потенціалу кластерного підприємства. Розвиток фінансово-економічної системи на світовому, державному та регіональному рівнях: збірник тез наукових робіт учасників Всеукраїнської науково-практичної конференції* (м. Одеса, 3 липня 2021 р.). С. 54-58. (заг. обсяг – 0,17 друк. арк., особ. внесок автора – 0,08 друк. арк.: доведена необхідність враховувати інноваційність для кластера і для його підприємства).

16. Авершин С.В., Міщенко В.А. *Організаційні аспекти інноваційних регіональних кластерів. Зовнішні та внутрішні фактори впливу на формування та розвиток економіки: збірник матеріалів науково-практичної конференції* (м. Запоріжжя, 10 липня 2021 року). С. 84-87. (заг. обсяг – 0,13 друк. арк., особ. внесок автора – 0,06 друк. арк.: визначені вимоги до створення кластерів).

17. Авершин С.В., Міщенко В.А. *Організація системи управління в інноваційному регіональному кластері. Сучасні наукові погляди на вдосконалення економіки: перспективи та розвиток: збірник тез наукових робіт учасників Всеукраїнської науково-практичної конференції для студентів, аспірантів та молодих учених* (м. Київ, 14 липня 2021р.). С.42-46. (заг. обсяг – 0,17 друк. арк., особ. внесок автора – 0,08 друк. арк.: виявлені необхідні фактори для створення державно-приватної авіаагрегатобудівної компанії).

АНОТАЦІЯ

Авершин С. В. Формування інноваційних кластерних об'єднань пріоритетних галузей регіональної економіки. – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата економічних наук за спеціальністю 08.00.05 – розвиток продуктивних сил і регіональна економіка. – Одеська національна академія харчових технологій, Одеса, 2021.

Дисертацію присвячено обґрунтуванню теоретико-методичних і науково-практичних засад формування й розвитку інноваційних кластерів у пріоритетних промислових сферах регіональної економіки в умовах кризи, невизначеності й зростання міжнародної конкуренції.

Визначено сучасну сутність та зміст понятійно-термінологічного апарату інноваційних регіональних кластерів. Запропоновано актуалізоване поняття інноваційного регіонального промислового кластеру, яке з урахуванням особливостей надає можливість розширення й налагодження міжкластерних, міжгалузевих і міжрегіональних зв'язків та оцінки впливу такого формування на ефективність і конкурентоспроможність регіону та країни в цілому. Обґрунтовано необхідність проводити комплексний аналіз формування й реалізації кластерної політики з урахуванням двох видів інноваційної діяльності кластерних підприємств: 1) інноваційність для кластерного підприємства; 2) інноваційність для кластера.

Розроблено концепцію регіональної інноваційної кластерної політики. Проаналізовано вплив інноваційної кластерної політики на

конкурентоспроможність продукції й ефективність регіонального й національного розвитку. Досліджено роль і тенденції розвитку державно-приватного партнерства в регіональних інноваційних промислових кластерах. Узагальнено зарубіжний досвід розвитку інноваційних регіональних кластерів та виявлено проблеми цього процесу в національній економіці.

Обґрунтовано вибір вартісно-орієнтованих показників (EVA, SVA, MVA, CVA) для управління інноваційними промисловими кластерними підприємствами. Запропоновано методичний підхід щодо вибору економічної доданої вартості (EVA) як показника вартісно-орієнтованого антикризового управління в якості критерія оцінки ефективності використання усього потенціалу кластера в довгостроковому й короткостроковому періодах. Саме цей показник дозволяє кластеру збільшити його вартість і в максимальній мірі задовольнити інтереси працівників, власників та інвесторів.

Запропоновано методичний підхід до впровадження трансфертного ціноутворення на продукцію інноваційного промислового кластера, зокрема, «Мехатроніка» з використанням системи процесного формування собівартості й розподілу промисловими прибутку пропорційно витратам кожного кластерного підприємства. Обґрунтовано необхідність впровадження в процес управління інноваційними кластерами модифікованої системи збалансованих показників та індикатора динамічної оцінки ефективності менеджменту. Доведено необхідність створення служби контролінгу в аерокосмічному кластері «Мехатроніка».

Ключові слова: кластер, інноваційний кластер, інноваційно-кластерний розвиток, концепція, регіональний інноваційний промисловий кластер, конкурентоспроможність, модель, регіон, партнерство.

SUMMARY

Avershin SV Formation and development of regional innovative industrial clusters. - Qualifying scientific work on the rights of the manuscript.

The dissertation on competition of a scientific degree of the candidate of economic sciences on a specialty 08.00.05 - development of productive forces and regional economy. - Odessa National Academy of Food Technologies, Odessa, 2021.

The dissertation is devoted to substantiation of theoretical-methodical and scientific-practical bases of formation and development of innovation clusters in priority industrial spheres of regional economy in the conditions of crisis, uncertainty and growth of the international competition.

The modern essence and content of the conceptual and terminological apparatus of innovative regional clusters are determined. An updated concept of innovative regional industrial cluster is proposed, which, taking into account the features, provides an opportunity to expand and establish intercluster, intersectoral and interregional ties and assess the impact of such formation on the efficiency and competitiveness of the region and the country as a whole. The necessity to carry out

the complex analysis of formation and realization of cluster policy taking into account two kinds of innovative activity of cluster enterprises is substantiated: 1) innovation for the cluster enterprise; 2) innovation for the cluster.

The concept of regional innovation cluster policy has been developed. The influence of innovation cluster policy on product competitiveness and efficiency of regional and national development is analyzed. The role and tendencies of development of public-private partnership in regional innovative industrial clusters are investigated.

The foreign experience of development of innovative regional clusters is generalized and the problems of this process in the national economy are revealed. The choice of cost-oriented indicators (EVA, SVA, MVA, CVA) for management of innovative industrial cluster enterprises is substantiated. A methodical approach to the choice of economic value added (EVA) as an indicator of cost-oriented crisis management as a criterion for assessing the effectiveness of the full potential of the cluster in the long and short term. This indicator allows the cluster to increase its value and to satisfy the interests of employees, owners and investors as much as possible. A methodical approach to the introduction of transfer pricing for products of innovative industrial cluster, in particular, "Mechatronics" using the system of process cost formation and distribution of industrial profits in proportion to the costs of each cluster enterprise.

The necessity of introduction in the process of management of innovative clusters of the modified system of the balanced indicators and the indicator of a dynamic estimation of efficiency of management is proved. The necessity of creating a controlling service in the aerospace cluster "Mechatronics" is proved.

Key words: cluster, innovation cluster, innovation-cluster development, concept, regional innovation industrial cluster, competitiveness, model, region, partnership.